

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Балла Евеліна

ДО ПИТАННЯ ПРО СПЕЦИФІКУ УКРАЇНСЬКОГО МОДЕРНІЗМУ
(НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ПАЧОВСЬКОГО)

Модернізм як художній напрям всесвітнього масштабу не був однорідним і, попри наявність деяких універсальних рис, мав свої локальні варіанти, що часом кардинально не вписувалися в його загальну парадигму. Така диференціація модерністських рухів в основному була зумовлена суспільно-політичним становищем України, рівнем розвитку її культури, ступенем автономності та державної незалежності. Тому й український модернізм, що сформувався в умовах бездержавності, не став, як відомо, абсолютним аналогом подібних течій у світових літературах, хоч і становив чи не останню ланку в ряду інших європейських модерністичних рухів. Він мав одну типологічну ознаку, якою суттєво вирізнявся на їхньому фоні і яка споріднювала його хіба що з творчістю деяких представників польської модерни – С.Виспянського, Я.Каспровича, К.Тетмаєра. На відміну від інтегральної тези світового модернізму про “мистецтво як самоціль” (Ш.Бодлер), українська література перших десятиліть ХХ століття поряд із модерністичним принципом естетизму актуалізувала проблему національного мистецтва, його ролі у формуванні “наскрізь модерної” (В.Пачовський) української нації, що має власну історію, культуру і, головне, повинна мати незалежну, рівну серед рівних власну державу. Як слушно відзначив М.Ільницький, “в літературах народів, які перебували в складі імперій, зокрема слов’янських народів Австро-Угорщини та Росії, естетичний “переворот” був пов’язаний з ідеями суспільно-політичними і мав своє національне джерело – романтизм” [6,41]. Отже, оновлення української літератури початку ХХ століття живило два продуктивні начала: зовнішнє, навіяне західноєвропейською літературно-мистецькою атмосферою, що стимулювало передусім естетико-стильове збагачення художньої палітри митців-модерністів, та внутрішнє, закладене в глибинах національної свідомості, актуалізоване романтичною традицією, постійне шукання шляхів результативної боротьби за об’єднання всіх українських земель “під дахом” сильної, єдиної, суверенної України.

Не зовсім переконливо звучить твердження М.Зубрицької про те, що “феномен роздвоєння художнього мислення українських письменників на європейську свідомість та національну підсвідомість” є однією “з гальмівних сил модернізації української літератури” [5,10]. Національний пафос українського модерну слід кваліфікувати як іманентну його властивість, і тому не варто ставити перед нею “знак мінус”, вважаючи першопри-

чиною незавершеності, неповноцінності українського модернізму.

В історії культури такої “літературоцентричної” (О.Забужко) нації, як українська, художня творчість в умовах бездержавності займала центральну позицію серед таких соціально важливих дисциплін, як історія та філософія, а почасти брала на себе їх функціональне навантаження. Так розуміли літературу майже всі представники і раннього, і пізнього українського модернізму – М.Вороний, О.Олень, М.Філянський, члени “Молодої Музи”, “Української хати”, символісти 20-х років та представники Празької школи. Саме тому в історії української літератури ми не знайдемо жодного письменника, творчість якого можна б повністю віднести до стилю “чистого мистецтва”. Хоч на першому етапі своєї літературної діяльності і М.Вороний, і “Молода Муза” бажали продукувати мистецтво виключно задля краси, своєю літературною практикою вони засвідчили неможливість творення такого роду мистецтва в умовах національної залежності і бездержавності. В.Пачовський, зокрема, так сформулював завдання літератури нездержавної нації: “...література народу, що хоче стати державою, повинна вивести в своїх творах організуючі ідеї, що зурткують людей в державотворчу суспільність. Розуміється, творці красного письменства, щоби ті ідеї перенести з ділянки публіцистики, мусять їх передумати, перетопити в горнілі своєї душі, перетворити кров’ю свого серця й оформити в постаті й образи життя, що будуть промовляти до загалу **більше переконливо, як публіцистика** [виділено В.Пачовським – Е.Б.] і перетворять кволий бездержавний народ в державотворчу націю” [9,185].

Саме творчість В.Пачовського, чільного представника “Молодої Музи”, чи не найкраще репрезентує двояку природу українського модернізму: з одного боку, багатство художньо-естетичних прийомів поетичного письма та версифікаційної техніки, а з другого, – відносно нешироке коло мотивів, серед яких домінує місце займає мотив національної свободи. Причому звернення до проблем національного визволення і державотворення – це не ознака якогось певного періоду творчості поета – раннього чи пізнього, а постійно діючий фактор його ліричного бачення, що нерідко впливає на трансформацію інших мотивів (наприклад, детермінує місогонізм). Як писав В.Барка, “про бездержавність говорив В.Пачовський з горючою патетикою і найгіршими словами – постійно” [1,289].

Ідею національного визволення України поет найбільш послідовно проводить у драматичних творах, в яких, за слушним спостереженням В.Бирчака, "один мотив тільки: Україна в минулому, сучасному, майбутньому... Боротьба за волю України – це зміст усіх його поем та драм, від поеми "Боротьба з титанами" і "Сну української ночі" починаючи, а на "Мазепі" і "Пеклі України" кінчаючи" [2,26].

В.Пачовський – професійний історик. Спочатку вчився на медичному факультеті Львівського університету, після сумнозвісної сецесії студентів 1901 року перевівся на філософський факультет Віденського університету. Вже тоді зрозумів, що не бути йому "лікарем тіла, а краще бути лікарем духа земляків, яких слід запалювати до великого зриву" [10,156]. Ще раніше, в шкільні роки, проявилася запальна вдача юнака, якого виключили з усіх шкіл, а пізніше – з університету. Вже тоді він "спізнав, що в царстві Європи не все гаразд, коли охочого до науки виганяють зі школи, тому що він є сином окраденої нації" [10,152].

Однією з прикметних ознак тогочасної історичної ситуації як у Західній, так і в Східній Україні було виникнення великої кількості політичних партій, що друкували масу агітаційної літератури, яка сприяла зростанню національної свідомості українців і особливо популярністю користувалася серед молоді. Галицькій студентській молоді найбільш імпонувала програма Революційної Української Партії, написана Миколою Міхновським і видана в 1900 році у Львові під назвою "Самостійна Україна". Саме під впливом цієї брошури, на думку Романа Пачовського, В.Пачовський "завзявся переставити свою творчість в напрямі нових ідей Самостійної України" [11,90].

Навчання у Відні остаточно сформувало світогляд В.Пачовського, який згадував: "Через студії рідної історії дійшов я до державницьких ідей і черпаю донині мотиви своєї творчості з історії" [10,157]. Все це стало передумовою написання першого твору В.Пачовського державницького змісту – драми-містерії "Сон української ночі", яка мала "безперечний вплив на світогляд молоді і пізніших вояків, Січових Стрільців у першій світовій війні і боротьбі за волю України" [11,91].

Напередодні та в роки Першої світової війни В.Пачовський створив драми "Сонце Руїни" (1909), "Сфінкс Європи" (1914) та "Роман Великий" (1918), в яких шляхом зближення часових планів, минулого і сучасного, порушив важливі проблеми відновлення української державності. Ліричний заспів до драми "Роман Великий" "Два стрільці січові (За Гайнем)" є майстерною обробкою поезії Г.Гайне "Два гренадери". В.Пачовський переосмислив мотив відомого вірша німецького романтика, "українізував" його, актуалізуючи ідею об'єднання Західної і Східної України:

*І кінь з України об гріб задуднить,
Тоді я зірвуся і встану –
Із Києвом землю рідну злучить,
Галичину нашу кохану!* [8,572].

Національна ідея стала наскрізним мотивом творчості В.Пачовського, як драматичної, так і ліричної. Правда, в ранній ліриці поета національні мотиви мають сенсильну природу, виникають як спалах потаємної емоції, і така еруптивність часом надає їм штучності, риторичності, особливо, коли національно-патріотичний пафос виявляє себе в любовних віршах чи мариністичних пейзажах. У ліриці післявоєнного періоду, як зауважила Л.Голомб, "простежується закономірна еволюція поета-лірика від інтимних до громадянських тем із відповідною перебудовою ключових мотивів, образів, символіки, що природно вросли в цілісну художню систему митця, який і в творчості залишався політиком" [3,77]. У збірках "Огні мести" (1919-1921), "З блакитної книги" (1923-1927), "Розгублені звізди" (1927), "Дзвін слави князям" (1933) тема України стає центральною, і аналіз саме цих збірок, дає підстави говорити про В.Пачовського як "поета національної ідеї" (М.Льницький), поета-державника.

Три поетичні збірки – "Огні мести", "З блакитної книги", "Розгублені звізди" – В.Пачовський уклав під час перебування на Закарпатті, де він прожив майже десять років (1920-1929). Усі вищезазначені збірки так і не були надруковані в той час і ввійшли лише до виданого в еміграції 1984-85 року двотомника "Зібраних творів". Тому критиці 20-х років ці збірки не були відомі, а поодинокі поезії, що друкувалися на сторінках журналів "Український скиталець", "Літературно-науковий вісник", "Молода Україна", "Світ", пізніше – "Дзвін", не могли дати цілісного уявлення про творчий доробок поета міжвоєнного періоду.

Чи не єдина конкретна оцінка ліричної творчості колишнього поета-молодомузівця прозвучала в той час у статті "Визвольна боротьба Західної України в літературних відгуках" (1928) О.Грицає, який влучно підмітив зміну основної тематично-настроєвої орієнтації лірика: "... в колишнього, такого дуже химерного суб'єктивіста Пачовського бачиться щось в роді духового відродження, поетичної трансубстанціяції по лінії всецілого зв'язку й об'єднання з народом. Це безумовний розвиток у творчій індивідуальності В.Пачовського, що проблискував уже в його "Сні української ночі" і в основній концепції трагедії "Сонце руїни"..." [4,7]. А.Крушельницький у рецензії на збірку П.Карманського "За честь і волю" зазначив, що "Карманський і Пачовський творять пісні й поеми болу з приводу втрати національної волі. Словом – поетична творчість цих двох поетів ставить їх у ряди великих поетів національного болу" [7,141].

До такої еволюції В.Пачовського спричинилися події суспільно-політичного характеру, особливо Перша світова війна та невдачі у спробі державотворення 1917-1918 років, пізніше особисте знайомство з видатними ідеологами українського націоналізму В.Липинським та Д.Донцовим. "Хоч я сам був як член "Молодої Музи" прихильником *l'art pour l'art* – але тепер, як пережив жахливу

катастрофу України з ласки захваленої французької Європи, хоч не без нашої вини – уважаю твори в душі мистецтва для мистецтва за *іграшку* ситих, на яку шкода паперу і друку, бо та забава за дорогого коштує, а висліди їх появи в літературі є мінімальні... Недержавна нація мусить видвигати твори, що порушують організуючі ідеї, конструктивні для воскресення своєї держави” [9,184-185], – так пояснив В.Пачовський зміну свого творчого кредо. Подібний шлях до розуміння головного ім-

перативу мистецької творчості проходить ліричний автогерой у поезії “Я заблудив в лісах серед дороги” (зб. “Огні мести”).

Отже, в ліриці В.Пачовського 20-30-х років окреслюється цілісна та історично переконлива історіософська концепція причин бездержавності України та шляхів їх усунення. Інтенсифіковані трагічними подіями визвольних змагань національно-патріотичні почуття автора стають ідейним ядром “закарпатського” періоду його творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барка В. Лірик-мислитель // Пачовський В. Зібрані твори: У 2-х т. – Філадельфія; Нью-Йорк; Торонто, 1985. – Т.2. – С. 11-21.
2. Бирчак В. Лицар-мрійник // Там же. – С.23-28.
3. Голомб Л. Тема України в ліриці В.Пачовського 20-х рр. // Наукові записки. Серія: Літературознавство. – Тернопіль, 1998. – С.70-77.
4. Грицай О. Визвольна боротьба Західної України в літературних відгуках // Український Прапор. – 1928. – С.5-6.
5. Зубрицька М. Український модернізм початку ХХ ст.: дійсність і міф // “Молода Муза” і літературний процес кін. ХІХ – початку ХХ століття в Україні та Європі: Тези доповідей наукової конференції. – Львів, 1992. – С.10-11.
6. Ільницький М. Візія національного “воскресіння”: “Wesele” Станіслава Виспянського і “Сон української ночі” Василя Пачовського // Слово і час. – 2000. – №6. – С.41-47.
7. Крушельницький А. П.Карманський: За честь і волю // Нова Громада. – 1923. – Ч.3-4.
8. Пачовський В. Зібрані твори: У 2-х т. – Філадельфія; Нью-Йорк; Торонто, 1984. – Т. 1. – 743 с.
9. Пачовський В. Проблеми української літератури й мистецтва // Дзвони. – 1935. – Ч.4. – С.182-187. – Ч.5. – С.256-262.
10. Пачовський В. Хуртовина мого життя // Київ: Журнал літератури і мистецтва. – 1952. – №3. – С. 151-158.
11. Пачовський Р. Дух завзяття: [Про поета В.Пачовського] // Календар-альманах “Відродження” на 1968 рік. – С.90-94.

ZUSAMMENFASSUNG

ZUR FRAGE ÜBER DIE SPEZIFIK DES UKRAINISCHEN MODERNISMUS (ANHAND DES SCHAFFENS VON WASYLIJ PATSCHOWSKYJ) BALLA Evelina

Im Artikel wird einer der Hauptzüge des ukrainischen Modernismus, und zwar sein national-politisches Engagement unter einem bestimmten Gesichtswinkel der geschichtlich-philosophischen Ansichten von W.Patschowskyj betrachtet. Das Schaffen des bekannten Vertreters von "Moloda Musa" repräsentiert am besten das zweiseitige Wesen des ukrainischen Modernismus: es enthält einerseits die Mehrheit der schöngeistig-ästhetischen Verfahren der poetischen Schreibweise und der Versbautechnik und andererseits relativ wenig Motive, unter denen den Hauptplatz das Motiv der nationalen Freiheit besitzt.